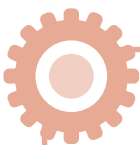

др Весна Димитријевић

ИСТОРИЈА 5

**Уџбеник са одабраним историјским изворима
за пети разред основне школе**

РЕЧ АУТОРА

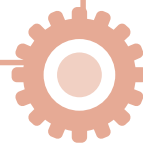
Поштовани ученици,

У петом разреду ћете се упознати са историјом као науком и наставним предметом. Сврха овог уџбеника је да вам помогне да то упознавање буде подстицај да заволите историју и да с радошћу и радозналошћу истражујете прошлост. Уџбеник вам, наравно, неће бити једини извор знања. Наставници ће вас упутити и на многе друге начине да сазнате шта се у прошлости збивало.

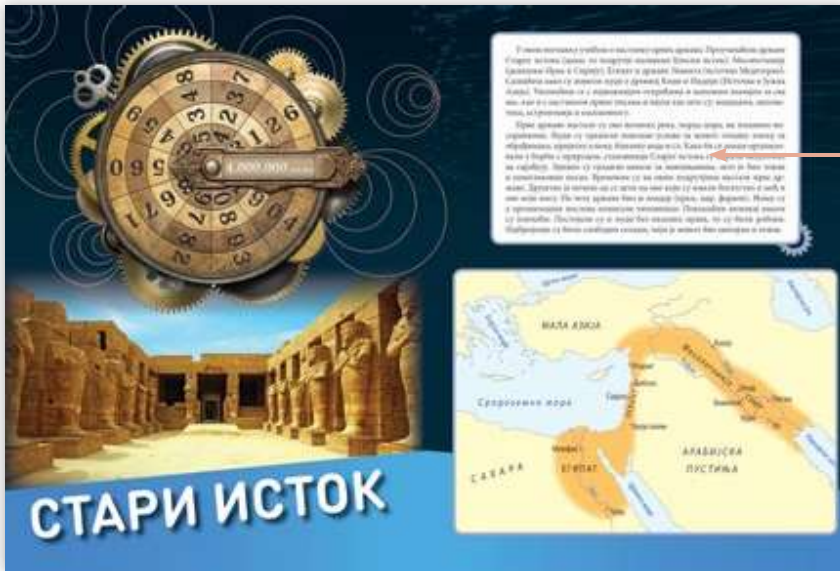
У трећем и четвртном разреду већ сте научили да се прошлост истражује на основу историјских извора. У уџбенику ћете зато, у оквиру сваке лекције, имати прилику да анализирате одломке из одабраних писаних извора и илустрације на којима су приказани важни материјални извори. Историјски извори су дати уз основни текст, у којем су јасно истакнуте кључне речи. Свака лекција садржи и део Научили смо, у којем је наведено оно најбитније. Прикази територија на којима су се одигравали историјски догађаји описани у основном тексту, олакшаће вам њихово разумевање. Сопствени напредак у учењу моћи ћете да пратите одговарајући на питања и решавајући задатке који су понуђени на почетку и на крају лекције.

На основу дугогодишњег искуства у раду са ученицима могу са сигурношћу да тврдим да су им периоди праисторије и старог века, који се изучавају у петом разреду, увек били изузетно занимљиви. Надам се да ће и вама, помоћу овог уџбеника, истраживање историје постати интересантно и подстицајно.

Ауторка

ВОДИЧ КРОЗ УЏБЕНИК

Кратак текст уводи у тему која се обрађује.

На почетку сваке лекције јасно су истакнути кључни појмови.

Текст садржи велики број приказа територија.

Свака лекција почиње мотивационим питањима.

Криво се реконструирају у старости и често имају забутане, догмајске или само просторне.

Уграђени 15. века пре н. е. у градине Афини постоје и Криво. Највише познати су у Атини, али се налазе и у другим градовима. Највише познати су у Атини, али се налазе и у другим градовима.

САЗНАЈ ВИШЕ

ГРЕСКОЈАЊЕ ВИШЕ

На Фидијиној и Клеопатриној статуи (1. век пре н. е.) приказан је грескојањање. Грескојањање је била позната у Грчкој и Римској. Највише познати су у Атини, али се налазе и у другим градовима.

МИКЕНСКО ДОБА

Атени су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији.

АНТИЧКА ГРЧКА **АНТИЧКА ГРЧКА**

У оквиру рубрике Сазнај више налази се додатни садржај.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

Атени су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији.

АНТИЧКА ГРЧКА **АНТИЧКА ГРЧКА**

Непознате речи су издвојене и објашњене.

Велики број историјских извора помаже да се разуме период који се обрађује.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

Атени су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији.

Историјски извор	Време
Писани извори	476-476
Устни извори	476-476
Слика	476-476
Музика	476-476
Филм	476-476
Интернет	476-476
Други извори	476-476

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који су историјски извори?

2. Који су историјски извори?

3. Који су историјски извори?

АНТИЧКА ГРЧКА **АНТИЧКА ГРЧКА**

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који су историјски извори?

2. Који су историјски извори?

3. Који су историјски извори?

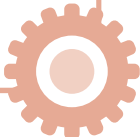
ПРОЈЕКТИНИ ЗАДАЦИ

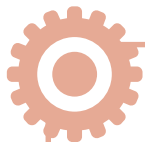
Истражите историју Грчке у 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији. У 15. веку пре н. е. у Атини су били најважнији градови у Микенској цивилизацији.

АНТИЧКА ГРЧКА **АНТИЧКА ГРЧКА**

Пројектни задаци помажу наставницима да организују пројектну наставу.

На крају лекције дат је кратак преглед градива и питања за утврђивање.

САДРЖАЈ

УВОД У ИСТОРИЈУ

Основи проучавања прошлости.....	8
Рачунање времена	14
Периодизација историје	18

ПРАИСТОРИЈА

Праисторија.....	24

СТАРИ ИСТОК

Државе Старог истока.....	34
Свакодневни живот и религија	41
Тековине цивилизације Старог истока.....	48

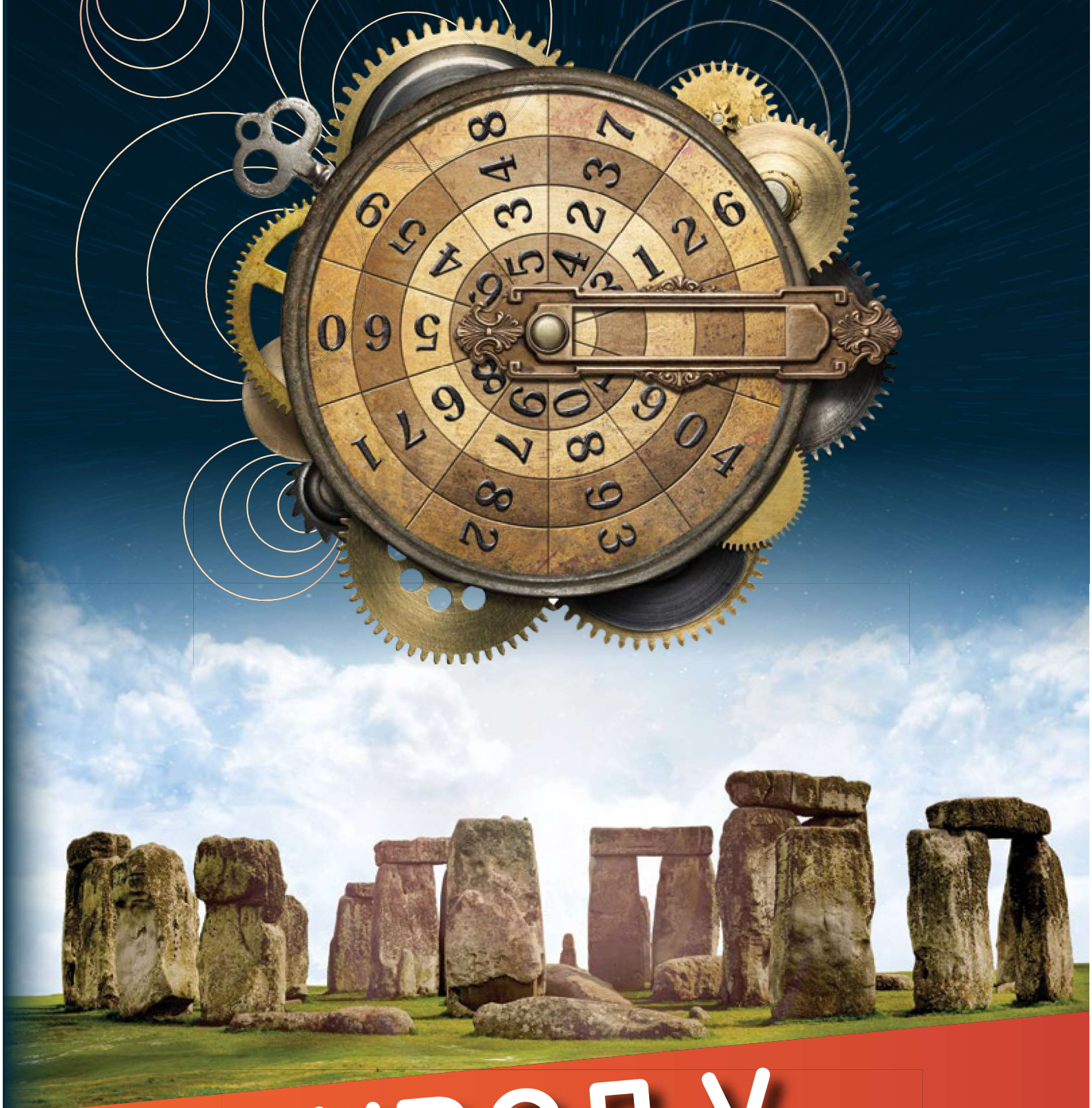
СТАРА ГРЧКА

Најстарији период грчке историје	56
Хеленски полиси – Спарта и Атина.....	62
Грчко-персијски ратови и Пелопонески рат.....	68
Религија и уметност старих Хелена	76
Књижевност, наука и свакодневни живот код старих Хелена.....	84
Хеленистичко доба	91

СТАРИ РИМ

Настанак и уређење римске државе	100
Успон Рима	106
Рим у доба царства	112
Култура и свакодневни живот старих Римљана	120
Хришћанство	128
Пад Западног римског царства.....	134
Речник појмова.....	141
Литература.....	143

УВОДУ ИСТОРИЈУ

ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ

• прошлост • историја • наука • Херодот • узроци • повод • последице • историјски извори • архив • музеј • археологија

▲ Зграда Народне скупштине Србије на разгледници снимљеној 30-тих година 20. века и зграда данас

Да ли си некад нашао/-ла стару фотографију места које можеш да препознаш из свог окружења? Сети се неког лепог или смешног догађаја који се догодио овог лета. Знаш ли да је то догађај из прошлости? Објасни речи искуство и поука. Како ћеш сазнати нешто о догађајима који су се догодили пре сто година?

ПРОШЛОСТ

САДАШЊОСТ

БУДУЋНОСТ

Прошлост је све оно што се догодило, садашњост је актуелни тренутак у коме се нешто догађа, а будућност оно што ће се тек догодити.

Историја је друштвена наука која се бави проучавањем прошлости људског друштва. Историја је, такође, назив једног од предмета у школи који ти изучаваш од 5. разреда. Постоји још једно значење речи историја (можемо рећи и историјско доба). То је временски период од настанка првог писма и обухвата све оно што се догодило од тада до данашњег дана.

САЗНАЈ ВИШЕ

Стари Грци су веровали да су музе заштитнице науке и уметности. Клио је једна од девет муза. Сматрали су је заштитницом историје. Уметници су је од најстаријих времена представљали са свитком папируса или с књигом. На глави најчешће има лаворов венац (симбол победе), а у другој руци дувачки инструмент налик на трубу. Тај инструмент симболизује њено име, које у преводи значи *гласник, онај који доноси вести*. Њено име историчари и данас користе како би истакли колико је дуга традиција и потреба људи да уче о прошлости.

Историчари су научници који изучавају прошлост. У почетку су о важним догађајима причали и писали песници и књижевници. **Херодот** је први покушао да опише догађаје онако како су се одиграли. Живео је у старој Грчкој у 5. веку пре нове ере, а то је било пре око 2.500 година. За Херодота кажемо да је био „отац историје” – први га је тако назвао римски говорник Цицерон.

Догађаје из прошлости учимо да бисмо боље разумели садашњост и могли да претпоставимо шта ће се догодити у будућности. Зато се каже да је историја је **учитељица живота**.

При проучавању прошлости важно је одговорити на следећа питања:

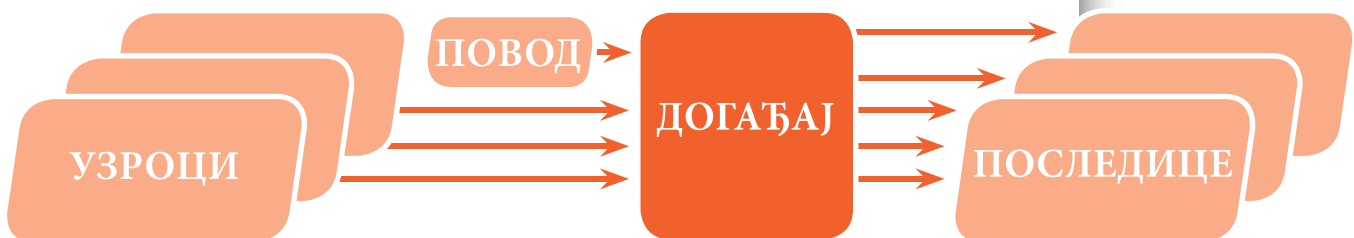
Шта се догодило? **Када** (време)? **Где** (простор)? **Како** (опис догађаја)? **Зашто** (прави разлози – узроци, због чега се нешто догодило)? Ко су били учесници у догађају?

Понекад је тешко одговорити на питање зашто? Морамо знати да осим **узрока**, који су често скривени, најчешће постоји и **повод**, који је лако видљив. На пример: Први светски рат је почео после атентата који је Гаврило Принцип извршио у Сарајеву, када је убио аустројског надвојводу Франца Фердинанда и његову супругу. То је био повод да Аустроугарска објави рат Србији. Прави разлог (узрок) био је тај што су Аустроугарска и Немачка тежиле да прошире свој утицај на Балканско полуострво.

Све оно на шта је неки догађај утицао или шта је тај догађај изазвао јесу **последнице** тог догађаја.

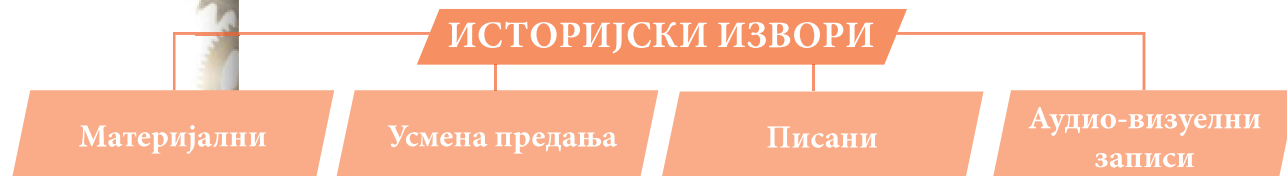
▲ Муза Клио

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

Како би што верније описали прошлост, историчари морају да прикупе све доступне остатке из неког периода. Остатке прошлости називамо **историјски извори**. Да би боље разумео/-ла шта све спада у историјске изворе, погледај једну од подела коју научници користе.

У **материјалне историјске изворе** спадају: предмети (оружје, накит, одећа и др.), грађевине и фосилни остаци. Мање предмете и делове грађевина које је могуће пренети можемо видети у **музејима**. О овим збиркама брину **кустоси**, стручњаци који раде у музејима.

▲ Материјални извори: посуђе, накит, оружје и оруђе, светилиште, кип, одећа

Зграде, mostovi, spomenici i druge građevine nalaze se na mestima gde su sagrađeni i to su **muzeji na otvorenom** ili **arheološka nalazišta** (ako se i dalje obavljaju iskopavanja i istraživanja). Na arheološkim nalazištima rade stručnjaci – **arheolozi**. **Arheologija** je nauka koja se bavi pronalazeњem i izučavaњem materijalnih istorijskih izvora.

▲ Материјални историјски извор: **храм**. На првој фотографији су остаци античког храма, како данас изгледа. Друга фотографија показује како је храм раније изгледао.

Усмена предања (традиција) најнепоузданији су историјски извори, преносе се „с колена на колена”. То су приче, легенде, песме. Осим стварних догађаја и личности, у њима су описани измишљени догађаји, натприродна бића, замишљени хероји, богови и др. Усмено предање престаје то да буде када га неко запише.

храм –
светилиште

▲ Огњиште је било место где се окупљала породица и где су старији чланови причали приче из прошлости.

▲ Народни певач рецитије стихове уз гусле, слика Паје Јовановића

Писани историјски извори су текстови писани на различитим материјалима. Књиге се налазе у библиотекама (тамо раде библиотекари), а документи у архивима (где раде архивисти или архивари).

▲ Архивска грађа

▲ Књиге у библиотеци

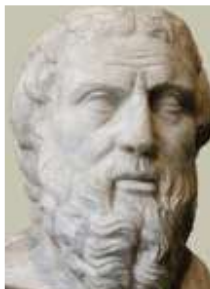
Аудио-визуелни записи су фотографије, филмови, музика, различите интернет странице и други слични извори. Историчари их користе за проучавање новог века и савремене историје.

▲ Рачунари су постали део наше свакодневице.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

У наставку текста наведени су одломци из два историјска извора. У њима историчари Херодот и Тукидид објашњавају свој начин истраживања. Прочитај и објасни шта је заједничко у овим текстовима, а по чему се разликују. Да ли историчар, по њиховом мишљењу, треба да тежи за истином или да заступа изабрану страну и брани њен интерес? Објасни свој одговор.

„Херодот Халикарнашанин приповеда овде што је дознао да се не би оно што су људи учинили с временом заборавило и да не би великим и дивљења достојним делима, која су било **Хелени** било **варвари** извели, слава потамнела [...] ваља ми приповедати о ономе о чему се приповеда, али не морам свему веровати, и то важи за целокупно моје излагање.”

Херодот, *Историја*

„Нека се зна да сам догађаје реконструисао помоћу најверодостојнијих сведочанстава са исцрпношћу какву дозвољава њихова старост [...] ја не сматрам да би било у складу с мојим задатком кад бих записивао све оно што сам чуо од било кога или то што бих само могао претпоставити, али сам записивао догађаје чији сам био очевидац, као и оно што сам чуо од других, после што је могуће савеснијег проверавања сваке чињенице, узимајући их сваку за себе појединачно.”

Тукидид, *Историја Пелопонеској рати*

Хелени –
назив за становнике античке Грчке

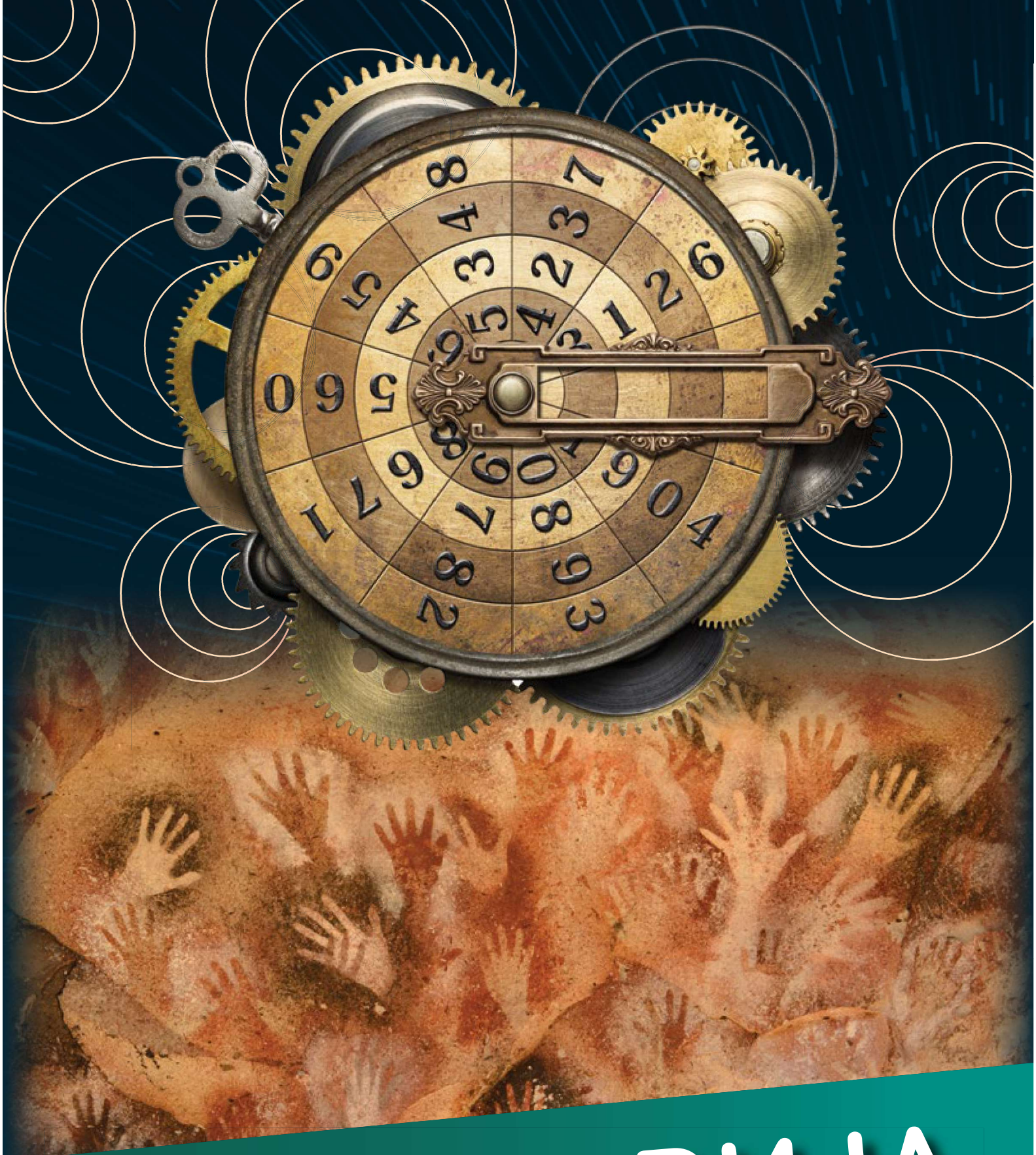
варвари –
у старој Грчкој су тако називали људе који не говоре грчки, у античком Риму је то био назив за необразоване, а данас за непристојне и некултурне људе

НАУЧИЛИ СМО

Историја је наука која се бави проучавањем прошлости људског друштва. Учимо о прошлости да бисмо боље разумели садашњост и могли да претпоставимо шта ће се догодити у будућности. Први историчар био је Херодот. Остаци прошлости називају се историјски извори. Постоје: материјални историјски извори, усмена предања, писани историјски извори и аудио-визуелни записи.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Објасни појам историја.
2. Наведи по пет материјалних и пет писаних историјских извора. Наведи установе где се они чувају.
3. Која је разлика између повода и узрока? Наведи неки пример из свакодневног живота.
4. Одабери неки догађај (или личност) о коме желиш да сазнаш више. Размисли како можеш да пронађеш информације о том догађају (направи укратко план својих активности).

ПРАИСТОРИЈА

Праисторија је најдужи период прошлости и почиње када је прачовек почео да користи прво оруђе и оружје како би себи олакшао живот у природи. Сматра се да се то десило пре око 2 милиона година. Истраживачи претпостављају да су преци данашњих људи првобитно живели у Африци, одакле су се касније пребацили у Азију и Европу, а затим у Америку и Аустралију. Првобитни људи су се разликовали по свом изгледу од данашњих људи: били су нижи растом, прекривени длаком, погрбљени, руке су им биле дуге, вилице много јаче и израженије, а мозак мање развијен. Човек се временом мењао и прилагођавао променама у окружењу у ком је живео. Научио је да се од хладноће штити одећом, овладао је вештином паљења ватре, припитомљавао је животиње и почео је да сади биљке. Велики напредак у развоју људи је био када су изумели точак и почели да топе метал.

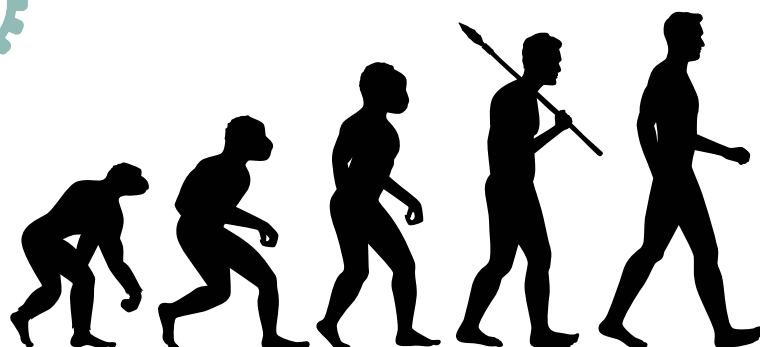
У овом поглављу учићеш о томе како су првобитни људи живели, каква су им била веровања, чиме су се бавили... Све ово научници су сазнали проучавајући материјалне историјске изворе и фосиле. Праисторијско доба је трајало до средине 4. миленијума пре н. е. када су људи почели да користе прво писмо.

ПРАИСТОРИЈА

• праисторија • камено доба • метално доба • хорда • родовска заједница • племе • сеоске општине

Погледај временску ленту и одговори који је најдужи период прошлости. На ленти је назначен догађај који означава почетак историјског доба. Размисли и одговори: које историјске изворе научници користе за проучавање праисторије? Образложи.

ПРАИСТОРИЈА

ИСТОРИЈА

Појава писма

Временски период који почиње с настанком првобитних људи и траје до појаве првог писма називамо **праисторија**. Ово је најдужи временски период и научници га ради лакшег проучавања деле на мање периоде. Најчешћа подела је **на основу материјала** од којих су првобитни људи правили оруђа и оружја. На основу те поделе праисторија се дели на **камено и метално доба**.

КАМЕНО ДОБА

Најстарији праисторијски период је камено доба, а оно је подељено на **старије** (палеолит) и **млађе камено доба** (неолит).

Првобитни људи су се у почетку споразумевали покретима тела и **неартикулисаним** звуцима. Како би лакше преживели, живели су у групама, које називамо **хордама** или чопорима. Прво оруђе и оружје било је оно које су налазили у природи: камење, поломљене гране, кости угинулих животиња и сл.

неартикулисани говор – нејасно изговорен, неразумљив

хорда – најстарији облик људског друштва, у ком десетак или више чланова живе заједно и заједнички обављају послове ради лакшег преживљавања; код чланова хорде не постоји свест о сродству

▲ Копље

◀ Реконструкција свакодневног живота људи у праисторији (пећина)

С временом су првобитни људи почели да израђују све прецизније предмете који су им били потребни (копља, ножеви, игле). **Говор** је постао начин споразумевања. Сви рођаци су живели заједно у **родовским заједницама (род)**. Родови су међусобно ратовали или су се удруживали у веће заједнице, које се називају **братства**. Неколико братстава чинило је **племе**. На челу рода био је родовски старешина, а на челу племена **племенски старешина**.

У старијем каменом добу људи су храну налазили у природи. Бавили су се **ловом, риболовом и сакупљањем биљака и јестивих плодова**. У млађем каменом добу почели су да производе храну, сејали су биљке и узгајали животиње. Од глине су израђивали посуде, а од биљних влакана и животињске коже правили су одећу. Тако су настали **први занати** – грнчарство и ткачки занат.

Првобитни људи су се од невремена склањали у заклоне који су постојали у природи. Дивље животиње су из пећина терали ватром, коју су прво налазили у природи, а касније су научили да је сами пале. Ватру су користили и за припремање хране, као извор топлоте, за печење глине, а у металном добу за топљење метала. У млађем каменом добу од прућа и земље правили су **земунице**, једноставне куће. **Сојенице**, куће од дрвета, градили су на води.

родовска заједница – људска заједница у којој су чланови повезани крвним сродством; имовина и средства за производњу су заједничка, а производи су дељени свим члановима заједнице

▲ Реконструкција праисторијске куће на археолошком налазишту у Винчи

▲ Реконструкција праисторијског насеља на језеру – сојенице, Музеј у Македонији

Најважнија откриће за људе у каменом добу било је када су научили да запале ватру.

▲ Паљење ватре дрвеним штаповима

▲ Свакодневни живот људи у Лепенском виру (реконструкција)

МЕТАЛНО ДОБА

Метално доба је почело око 6.000. г. пре н. е. С обзиром на то који је метал коришћен у изради оруђа и оружја, метално доба се дели на бакарно, бронзано и гвоздено доба.

Први метал који је променио начин рада и ратовања био је **бакар**. Међутим, оружје од бакра није било довољно издржљиво и ново доба је настало када је направљена **бронза** (мешавина бакра и калаја). Најмлађи период металног доба је **гвоздено** доба.

У металном добу појавила су се нова занимања: **рударство** и различити **занати повезани с топљењем метала и израдом предмета** од метала. Извршена је подела рада – људи више нису могли да произведу све што им је било потребно, па су предмете од метала морали да купе од занатлија. Тако се развија **трговина**, само што у почетку није постојао новац. Један производ размењиван је за други и то се зове **натурална привреда** или **трампа** (размена).

Свака породица је имала своју имовину: кућу, земљу, стоку, алат и сл. Живели су у селима, у **сеоским заједницама**. Занатлије су оснивале своја насеља – то су били први градови.

Најзначајнија открића људи у металном добу јесу **точак** и **једро**.

сеоске заједнице

– насеља у којима свака породица има своју кућу, земљишну парцелу, стоку и алат. Заједнички су извори, ливаде и шуме.

РЕЛИГИЈА И УМЕТНОСТ ПРАИСТОРИЈЕ

Праисторијски људи су веровали у различита натприродна створења. Приносили су им дарове да их умилостиве. Претпоставља се да су цртежи сачувани у пећинама својеврсна молитва моћним духовима. Праисторијски људи су остављали отиске својих шака, цртали су сцене из лова и животиње. Најпознатији примери праисторијског сликарства налазе се у пећинама Алтамира у Шпанији и Ласко у Француској.

▲ Праисторијски цртежи у пећинама Алтамира у Шпанији и Ласко у Француској

Праисторијске скулптуре прављене су од дрвета и камена. Женске фигуре означавале су плодност и рађање, а фигуре духова и божанстава биле су, по свему судећи, заштитнице домова.

ПРАИСТОРИЈСКА НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ

Најстарија насеља у Србији потичу из **мезолита** и неолита. **Лепенски вир**, **Винча** и **Старчево** најпознатији су локалитети из каменог доба.

Једно од најзначајнијих налазишта из металног доба налази се у делу Београда који носи назив **Карабурма**.

ЛЕПЕНСКИ ВИР

Налази се поред Дунава у Ђердапској клисури. Археолози су открили да су становници Лепенског вира живели од риболова, лова и сакупљања плодова. У почетку су живели у колибама у облику шатора, које су правили од блата и грања. С временом су почели да праве куће с основом четвороугаоног облика. Израђивали су посуде од глине и скулптуре божанстава од камена. Лица скулптура подсећају на рибе, па их често описују као „риболике кипове”. Претпоставља се да су људи у неолиту почели да припитомљавају животиње и обрађују земљу.

МЕЗОЛИТ – период каменог доба на прелазу из палеолита у неолит

КУЛТ – поштовање неког божанства, обожавање

▲ Локалитет Лепенски вир

▲ Скулптура из Лепенског вира

СТАРЧЕВО

Током млађег каменог доба у близини Старчева (код Панчева) формирана су насеља пољопривредника-сточара. Материјални остаци потврђују да су лов и риболов и у овом периоду имали велики значај за живот заједнице. Пронађен је велики број украшених посуда и женских скулптура. Женске фигуре потврђују да је постојао **култ** плодности.

▲ Посуда из Старчева

ВИНЧА

Винча је насеље у близини Београда, поред Дунава. Познато је по налазишту Бело брдо из млађег каменог доба. Праисторијски људи који су живели овде обрађивали су земљу и гајили животиње. Близина реке омогућавала им је бављење риболовом, а у околним шумама ловили су дивље животиње. Становници Белог брда су израђивали алатке од камена, посуде од глине, простирке од трске и знали су да прерађују вуну. Урезивали су знаке који подсећају на слова (винчанско писмо), али ови знакови нису протумачени.

◀ Фигурина из Винче

Налазиште Бело брдо ▶

КАРАБУРМА (БЕОГРАД)

Једно од најзначајнијих налазишта из металног доба у Србији јесу **келтске некрополе** откривене на Карабурми. Пронађени предмети показују да већина гробова припада члановима војне **елите**. Поједини предмети служе као доказ да су становници Карабурме били у контакту са осталим заједницама на Балканском полуострву.

▲ Некрополе на Карабурми и посуде од бронзе

▲ Најзначајнија праисторијска налазишта на територији Србије

Келти – народ који је насељавао простор данашње Француске, Чешке и Балканског полуострва

некропола – гробље из старих времена

елита – одабрани слој друштва

САЗНАЈ ВИШЕ

Научник Ш. Бекењи проучавао је остатке животињског света на локалитету Власац (припада култури Лепенског вира). Утврдио је да су праисторијски људи (у средњем каменом добу – мезолиту) управо овде припитомили прве животиње:

„Фауна Власца живо подсећа на фауну из старијих слојева Лепенског вира (ЛВ 1-2). На оба локалитета пас је једина припитомљена врста, а међу дивљим врстама најчешће су јелен и дивља свиња. [...] Док се на Лепенском виру јавља само вук и потпуно припитомљен пас, на Власцу се, поред вука и пса, појављују и све прелазне форме које повезују ове две врсте. [...] Чињеница да су на Власцу вук и пас везани прелазним врстама показује да је на овом локалитету извршена domestikација (припитомљавање) пса од локалне популације вука.”

Ш. Бекењи, *Фауна кичмењака са Власца*

Фауна – животињски свет неке територије

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

Ово су две фотографије материјалних историјских извора из старијег и млађег каменог доба. Обе фигурине представљају богињу плодности или „идеалну жену”. Размисли и образложи зашто је било пожељно да жена у праисторији буде снажна и јака? Које сличности уочаваш на овим фотографијама? Да ли се идеал лепоте променио до данас? Шта значи изрека: „Лепота је у оку посматрача”?

ВИЛЕНДОРФСКА ВЕНЕРА

Пронађена је у близини места Вилендорф (Аустрија). Венера потиче из старијег каменог доба и једна је од најстаријих статуета (мали кип) жене. Статуета је висока 11 цм, направљена је од кречњачког камена и обојена црвенкастим окером. Представља женску фигуру са израженим симболима плодности: великим грудима и великим стомаком. Стопала и руке су непропорционално мали, лице нема детаље, али је палеолитски уметник симболима означио Венерину косу.

ЦРВЕНОКОСА БОГИЊА

Статуета Црвенокосе богиње пронађена је у околини Оџака, у Србији. Због изузетне вредности, оригинална статуета чува се у сефу банке (могуће је видети само њене копије). Потиче из млађег каменог доба и симбол је плодности и рађања. Црвенокоса богиња је направљена од печене глине. Висока је 38 цм, по чему се издваја од осталих статуета из неолитског периода (већина пронађених статуета у свету не прелази 15 цм). Богиња има дугу, црвену, детаљно израђену косу, велике бокове и изражене груди.

НАУЧИЛИ СМО

Праисторија је најдужи период у прошлости људског друштва. Дели се на камено и метално доба. У почетку су људи живели у чопорима или хордама, касније се формирају родови, а у металном добу породице. У старијем каменом добу сакупљали су плодове, бавили су се ловом и риболовом и живели су у пећинама. Сточарство и земљорадња појављују се као занимања у млађем каменом добу, а занати и трговина у металном добу. Најзначајније откриће у каменом добу је ватра, а у металном добу точак.

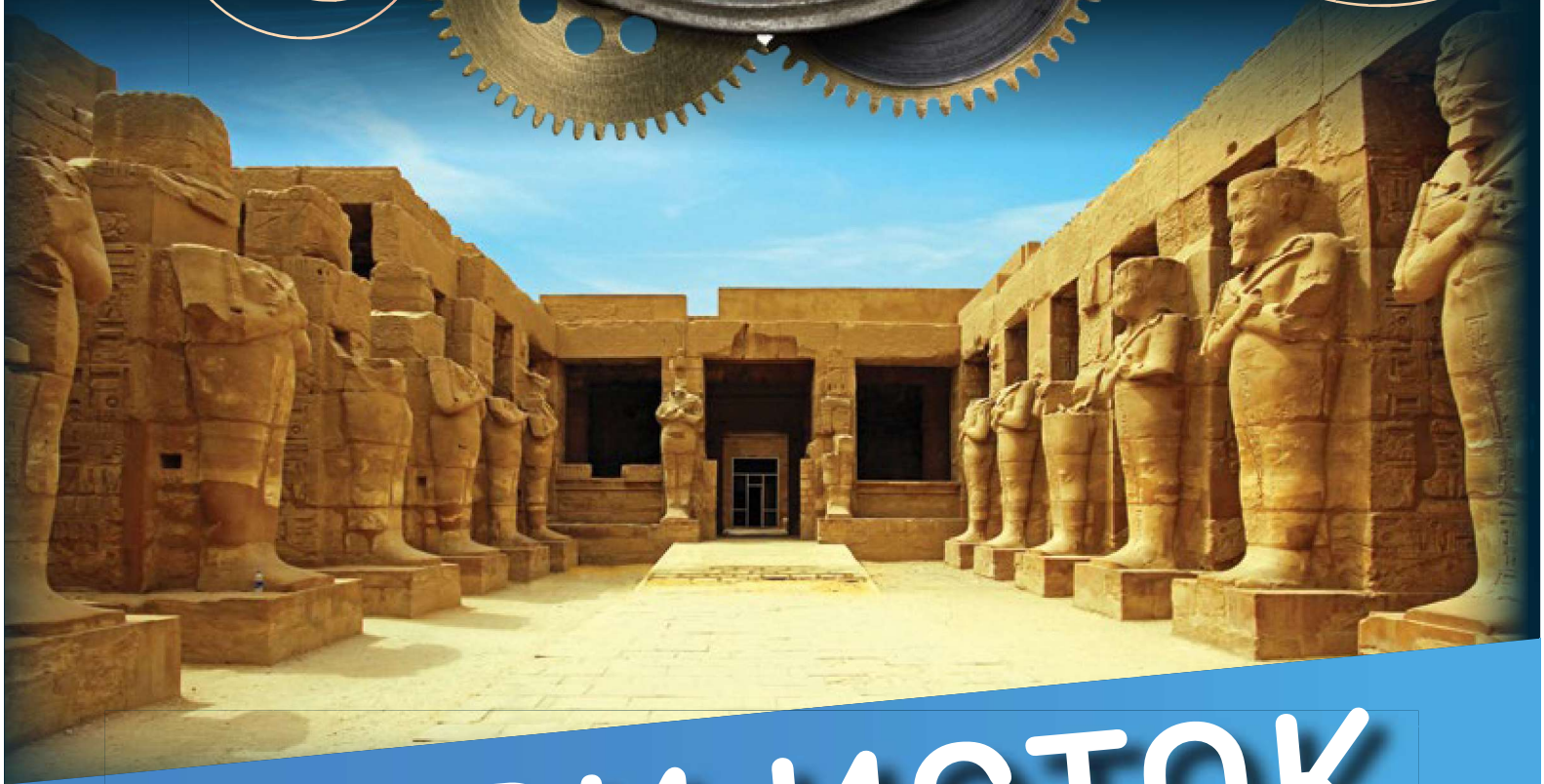
ПЕРИОД	ДРУШТВО	ОРУЂЕ И ОРУЖЈЕ	ПРИВРЕДНА ДЕЛАТНОСТ	МЕСТО ЗА ЖИВОТ	НАЈВАЖНИЈА ОТКРИЋА
Старије камено доба	Хорда или чопор	Тесани камен, груба израда	Лов, риболов, сакупљање плодова	Пећина	Ватра
Млађе камено доба	Родовско друштво	Глачани камен, прецизнија израда	Узгој стоке, земљорадња, грнчарство	Земуница, сојеница, колиба	Метал
Метално доба	Породица, сеоске општине	Ковани и ливени од метала	Занатство, трговина	Земуница, сојеница, колиба	Точак, једро

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Како се назива најстарији период људске историје?
2. На основу чега је извршена подела праисторије?
3. Где су људи живели у каменом, а где у металном добу и којим пословима су се бавили?
4. Која су најважнија открића праисторијских људи? Објасни њихов значај.
5. У удбенику за биологију пронађите лекцију која говори о настанку човека. Опиши како су изгледали првобитни људи и по чему се човек разликује од осталих живих бића.

ПРОЈЕКТНИ ЗАДАТАК

Уз помоћ наставника историје пронађите најближе праисторијско налазиште и истражите га на интернету. Нацртајте пронађене предмете, разговарајте о њиховој намени и размислите како су они првобитно изгледали. Обиђите археолошко налазиште ако сте у могућности.

СТАРИ ИСТОК

У овом поглављу учићеш о настанку првих држава. Проучаваћеш државе Старог истока (данас то подручје називамо Блиски исток): Месопотамију (данашњи Ирак и Сирију), Египат и државе Леванта (источни Медитеран). Сазнаћеш како су живели људи у древној Кини и Индији (источна и јужна Азија). Упознаћеш се с најважнијим открићима и њиховим значајем за све нас, као и с настанком првих писама и наука као што су: медицина, математика и астрономија.

Прве државе су настале око великих река, поред мора, на плодним висоравнима. Људи су тражили повољне услове за живот: плодну земљу за обрађивање, пријатну климу, близину воде и сл. Како би се лакше организовали у борби с природом, становници Старог истока су морали међусобно да сарађују. Заједно су градили канале за наводњавање, што је био тежак и компликован посао. С временом су на овим подручјима настале прве државе. Друштво је почело да се дели на оне који су имали богатство и моћ и на оне који то нису имали. На челу државе био је владар (краљ, цар, фараон). Њему су у организацији послова помагали чиновници. Повлашћен положај имали су племићи. Постојали су и људи без икаквих права, то су били робови. Најбројнији су били слободни сељаци, чији је живот био напоран и тежак.

ТЕКОВИНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ СТАРОГ ИСТОКА

- клинасто писмо • хијероглифи • фонетско писмо • точак • једро
- медицина • математика • астрономија • уметност

Шта знаш о Хамурабијевом законнику, зашто је он значајан? У којој мери је религија у државама Старог истока утицала на животе људи? Објасни.

ПИСМО

Писмо је најзначајнија тековина народа древног Истока. С појавом писма почело је историјско доба. Достигнућа из различитих области науке и уметности остала су забележена управо захваљујући проналаску писма.

Прва писма била су сликовна. Људи су користили различите системе обележавања да запишу неку информацију. Најпознатија сликовна писма јесу клинасто и хијероглифско.

Клинасто писмо је настало у Месопотамији. Сумери су за писање користили зашиљену трску, а писали су на глиненим плочицама. Урезани знаци су личили на клинове и по томе је писмо добило име. Најстарије књижевно дело написано клинастим писмом јесте *Еп о Гилгамешу*. Еп је настао у 3. миленијуму пре н. е. и говори о краљу града Урука, Гилгамешу.

▲ Клинасто писмо

САЗНАЈ ВИШЕ

Асирски краљ Асурбанипал (7. век пре н. е.) наредио је да се прикупе сви списи из Месопотамије и околних земаља и донесу у град Ниниву (данашњи Ирак).

Краљ је запослио научнике и преписиваче, који су сакупљали старе текстове и водили рачуна о набавци нових. Осим државних и верских текстова, библиотека у Ниниви поседовала је различите текстове: књижевне, научне али и из других сфера живота. Пронађено је око 25.000 плочица с различитим текстовима. Ова збирка је позната као Асурбанипалова библиотека.

У Месопотамији су дечаца и девојчице ишли у школу, где су учили писање, математику, геометрију и слушали разне митове. Подучавали су их свештеници. Ово је текст једне лекције, записан на глиненој плочици:

„Када је створен, људски род није знао за хлеб, нити за одећу. Људи су се кретали пузећи по тлу, јели су траву устима налик на овчија и пили воду из јарка.”

Да ли постоје делови текста за које мислиш да су нетачни? Објасни.

Египћани су измислили **хијероглифско писмо**. Користили су цртеже у низу да напишу реченицу. Затим су употребљавали симболе, па знаке којима су обележавали слоге. Када су прешли на фонетско писмо, ипак нису престали да употребљавају сликовно писмо. Истовремено коришћење оба писма помогло је доцније научницима да дешифрију хијероглифско писмо. Египћани су писали на папирусу, који се правио од истоимене биљке. Папирус су могли користити само они који су добро савладали писање. За вежбање су користили плочице од глине.

▲ Текст писан хијероглифским писмом

Феничани су путовали Медитераном и трговали с различитим народима. На путовањима су водили белешке о својим пословима. Сликано писмо било је сувише компликовано и Феничани су за своје потребе смислили једноставније – **фонетско (гласовно) писмо**. За сваки глас користили су посебан симбол. Феничанско писмо састојало се од 22 слова. Грци су феничанско писмо прилагодили свом језику и тако створили грчки алфавет.

Слово	Назив	Изговор	Слово	Назив	Изговор
𐤀	Алеф	ʾ	𐤁	Ламед	l
𐤂	Бет	b	𐤃	Мем	m
𐤄	Гимел	g	𐤅	Нун	n
𐤆	Далет	d	𐤇	Самех	s
𐤈	Хе	h	𐤈	Аин	ʿ
𐤉	Вав	v	𐤉	Пе	p
𐤊	Зајин	z	𐤊	Цади	ṣ
𐤋	Хет	ḥ	𐤋	Коф	q
𐤌	Тет	t	𐤌	Реш	r
𐤍	Јод	y	𐤍	Шин	š
𐤎	Каф	k	𐤎	Тав	t

▲ Феничанско писмо

ПРОНАЛАСЦИ И НАУКА

Сумери су први почели да користе рало, а касније и плуг за обраду земље. Конструисали су алатке за сејање (систем цевчица) и жетву житарица. Знатно су унапредили пољопривреду, а њихова знања су усавршавали други народи. Измислили су точак и једро. Точак су користили за израду предмета од глине (грнчарски точак). Ускоро је точак постао део дрвених кола којима се преносио терет. Једро је било значајно за развој пловидбе. Ови проналасци су унапредили пољопривреду, саобраћај (водени и копнени), трговину и занатство. Побољшали су квалитет живота људи и утицали на касније проналаске.

▲ Борна кола, Ур, око 2500. г. пре н. е.

▲ Коришћење рала (египатска фреска)

Иригациони систем су користили становници Месопотамије и Египта. Он је био од животне важности за народе Старог истока због пољопривреде, али је утицао и на развој аритметике и геометрије. Стари народи су користили таблице множења и дељења. Знали су да израчунају запремину и израде прецизне нацрте за изградњу великих и компликованих грађевина.

У Вавилонском царству свештеници су посматрали небеска тела и записивали њихове особине. Небеским телима су давали имена по својим боговима. Знатно су унапредили астрономију и астрологију. Тако су настали и први календари. У Месопотамији су користили **лунарни календар**, а у Египту је година почињали када се на небу заједно појаве Сиријус (најсјајнија звезда) и Сунце. Годину су поделили на 12 месеци, сат на 60 минута. Конструисали су водене, пешчане и сунчане часовнике. Календар који ми данас користимо реформисани је и усавршен календар који је постојао још у старом Египту.

◀ Клеопатра је била краљица (фараон) Египта у 1. веку пре н. е. Говорила је неколико језика, проучавала је математику, филозофију, астрономију и говорништво.

Медицина је била развијена, а најпознатији лекари били су из Египта. Писани историјски извори сведоче да су још у 2. миленијуму пре н. е. били развијени хирургија и **акушерство**. Лечене су врло озбиљне повреде главе и кичме, уочено је да су покрети људских екстремитета (руку и ногу) повезани с мозгом. Лекари су лечили болести унутрашњих органа, с којима су се вероватно упознали захваљујући обичају мумифицирања покојника. Средином 2. миленијума пре н. е. коришћено је око 700 лекова против различитих болести. Египћани су знали за утицај исхране и хигијене на здравље човека. Лекари су бринули и о изгледу људи: правили су боје за косу, шминку и препарате за негу коже. Посредством старих Грка и Римљана остали су до данас сачувани рецепти и достигнућа египатске медицине.

лунарни календар – календар који је направљен у односу на месечеве циклусе

акушерство – грана медицине која се бави трудноћом и порођајем

УМЕТНОСТ

монументалан – велики, величанствени споменик или биста

Споменици и грађевине Старог истока задивљујући су због величине и трајности. Још увек је мистерија како су Египћани, користећи људску снагу и примитивну технику, саградили величанствене храмове и пирамиде. Храмове су били пространи и украшени **монументалним** бистама.

◀ У Гизи, недалеко од Каира, поред пирамида налази се и Сфинга – митско биће с телом лава и лицем човека (фараона).

Унутрашњи зидови пирамида и храмова осликани су сценама из митологије и свакодневног живота. Остали су сачувани делови намештаја, накита, разни предмети. Они сведоче о врхунском умећу древних занатлија. Сачуване су и многобројне фигурине комичног изгледа. Оне се разликују од мирних и сталожених биста фараона. Фигурине су карикатуре људи и животиња и представљају их у веселим и разиграним позама: дебељко који игра, миш који грицка орах, мајмун који свира харфу и сл.

САЗНАЈ ВИШЕ

СЕДАМ ЧУДА СТАРОГ СВЕТА

О значајним грађевинама и споменицима Старог света први је писао Херодот. Покушај да сазнаш нешто више о њима. Седам чуда Старог света су:

1. Египатске пирамиде
2. Семирамидини висећи вртови (8. век пре н. е.)
3. Артемидин храм у Ефесу (6. век пре н. е.)
4. Статуа Зевса у Олимпији (5. век пре н. е.)
5. Маузолеј – гроб краља Маузола (4. век пре н. е.)
6. Колос с Родоса (3. век пре н. е.)
7. Фарос код Александрије – светионик (3. век пре н. е.)

▲ Семирамидини viseћи вртови

САЗНАЈ ВИШЕ

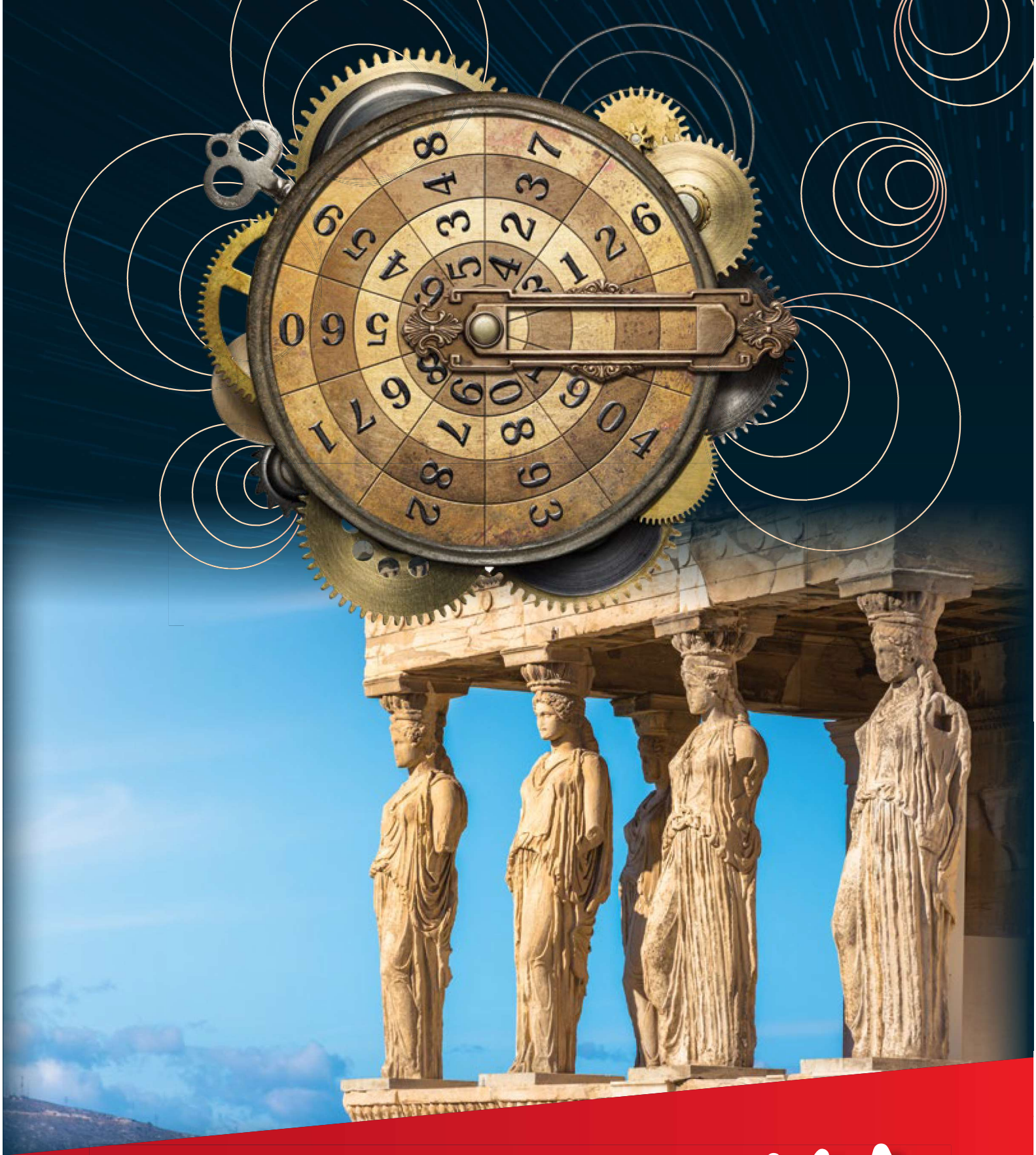
Једно од седам чуда Старог света јесу Семирамидини viseћи вртови у Вавилону (остао је сачуван њихов опис, али остаци нису пронађени).

НАУЧИЛИ СМО

Народи Старог истока остварили су значајна открића, која су утицала на развој свих будућих цивилизација. Прва писма била су сликовна: сумерско клинасто и египатско хијероглифско. Феничани су измислили фонетско писмо. Проналазак точка и једра утицао је на развој саобраћаја и трговине. Остали су списи и материјални извори који сведоче о достигнућима следећих наука: медицине, аритметике, геометрије, астрономије и др. Пирамиде (гробнице фараона) и храмови најзначајније су грађевине старих Египћана и народа Месопотамије.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Наведи најзначајније тековине држава Старог истока.
2. Зашто је математика имала велики значај у Месопотамији и Египту?
3. Објасни где се све данас користи точак.
4. Размисли и именуј које школске предмете које ви данас имате нису могли изучавати ученици у државама Старог истока. Образложи свој одговор.

СТАРА ГРЧКА

Тема која је пред вама посвећена је старој или античкој Грчкој. Изучавајући је, упознаћете се с историјом и најзначајнијим достигнућима те цивилизације, која чини основу на којој су изграђене наша савремена култура и наука. Стари Грци су себе називали Хеленима, а своју земљу Хеладом. Називи Грци и Грчка дошли су нам од Римљана. Када се каже антика (антички значи стар, старински, древан), мисли се на период постојања старе Грчке и старог Рима.

Простор настанка античке грчке цивилизације обухвата југ Балканског полуострва и острва на Егејском мору. Ту су, пре четири миленијума, почела да се насељавају грчка племена, која никада нису створила заједничку државу. Створила су, међутим, заједничку културу, чија су достигнућа присутна и у данашњем времену. Скоро све гране уметности и науке своје корене имају у старој Грчкој. Писма која користимо, и ћирилично и латиничко, настала су од грчког алфабета. Народна скупштина, као установа без које не може да се замисли било која савремена држава, такође је део хеленског наслеђа. На зградама у нашем окружењу често можемо да уочимо елементе преузете из старогрчке архитектуре. Античка Грчка је била и место где је настало позориште, као и олимпијске игре.

ХЕЛЕНСКИ ПОЛИСИ – СПАРТА И АТИНА

• полис • аристократија • демократија • народна скупштина

Подсети се шта сте у претходној лекцији учили о томе зашто стари Грци нису створили јединствену државу. Како би објаснио/-ла значење појма демократија?

ПОЛИС КАО ГРАД-ДРЖАВА

▲ Грчки полиси

На језику старих Хелена реч **полис** значи град. Град с утврђењем и села у његовој околини чинили су територију једног града-државе. Зато се каже да су грчки полиси били градови-државе. Становништво полиса неговало је легенде о оснивању свог града, а та предања су утицала на јачање осећаја заједништва и посебности. Атињани су, на пример, веровали да је њихов град најстарији и да је због тога и најугледнији у читавом хеленском свету. Слично су за своје градове мислили и становници других значајних полиса – Спарте, Тебе, Коринта...

Први полиси су настали у 8. веку пре н. е. тако што се око једног центра уједињавало више оближњих насеља.

УСПОН СПАРТЕ

Спарта се налазила на југу полуострва Пелопонеза, у долини реке Еуроте, у области Лаконији. Њени оснивачи су били припадници хеленског племена Дораца, познатог по ратоборности. Више околних сеоских насеља се у 10. веку пре н. е. удружило у већу заједницу, која је током наредних векова израсла у водећи дорски полис и један од најмоћнијих у Хелади. У 6. веку пре н. е. остварили су превласт над осталим полисима на Пелопонезу, који су били приморани да им признају водећу улогу у оквиру Пелопонеског савеза.

УРЕЂЕЊЕ СПАРТАНСКОГ ДРУШТВА И ДРЖАВЕ

Становништво Спарте чинили су спартијати, периједи и хелоти. Спартијати су себе сматрали људима племенитог порекла, аристократама. Управљали су полисом и једини имали сва политичка права. Периједи су били слободни људи, бавили су се пољопривредом, трговином или неким занатом, али им није било омогућено да учествују у политичком животу. Хелоти су били државни робови, чија је обавеза била да обрађују земљу која је припадала спартијатима.

За спартијате је било које друго занимање изузев војничког било испод части и зато су били посвећени искључиво развоју својих војничких вештина. У том духу су васпитавали и своју децу. Дечаци су од седме године живели одвојено од родитеља, у посебним установама, под надзором државних васпитача. Ту су, према историчару Плутарху, „читање и писање учили само за најнужније потребе”, а све друго у њиховом образовању „било је срачунато на то да добро слушају заповести, истрајно подносе напоре и побеђују у борби”.

Спартанско државно уређење назива се **аристократским**, јер је власт припадала мањини, коју су сачињавали људи племенитог порекла – аристократе. (На грчком језику реч *аристократија* значи *владавина најбољих*). На челу спартанске државе налазила су се двојица краљева – базилеуса. Важну улогу имала је и герузија – веће стараца, у чији састав је улазило 28 угледних спартијата старијих од 60 година. Сви пунолетни спартијати (старији од 30 година) чинили су народну скупштину – апелу. У апели су се гласним узвицима прихватили или одбијали предлози краљева или герузије. У Спарти је неговано предање да је овакво уређење осмислио легендарни краљ Ликург и оно није мењано вековима.

▲ Спартански ратник

САЗНАЈ ВИШЕ

ЛАКОНСКИ ГОВОР

По Лаконији, области у којој се Спарта налазила, назван је посебан начин говора који су Спартанци неговали. Сматрали су, у складу са својим војничким васпитањем, да треба говорити мало и са што мање речи рећи што више. Тако је забележено да су мајке спартанских ратника, испраћајући синове у бој и предајући им штитове, изговарале само: „С њим или на њему!” То је значило да треба да се врате или као победници са штитом у рукама или да их другови мртве на штиту донесу кући.

СТАНОВНИШТВО АТИНЕ

Нешто више од 200 километара североисточно од Спарте, на полуострву Атици, налазила се античка Атина, најзначајнији јонски полис. Становништво атинског полиса сачињавали су аристократе – еупатриди, слободни људи – демос (народ) и робови. Еупатриди су имали велике земљишне поседе и захваљујући њима велику моћ и утицај. Припадници демоса су чинили већину становништва. Бавили су се земљорадњом, занатима и трговином. Робови у Атини најчешће су били ратни заробљеници или они Атињани који су због немогућности да врате позајмицу падали у дужничко ропство.

АТИНСКО ДРЖАВНО УРЕЂЕЊЕ

За разлику од Спартанаца, код којих се сматрало да су промене државног уређења недопустиве, Атињани су током историје често реформисали своју државу. И код њих се неговало сећање на митске краљеве из најстаријих времена. Познат је мит о краљу Тезеју, који је Атину ослободио страшног данка да сваких девет година шаље по седам младића и девојака критском краљу Миносу, који би их потом предавао на милост и немилост Минотору – митском бићу с телом човека и главом бика.

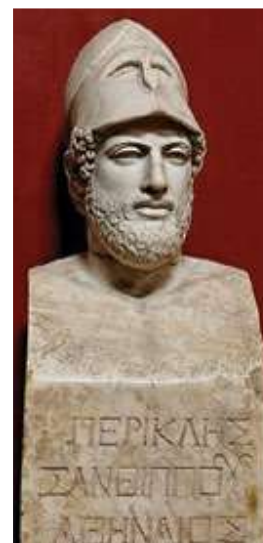

▲ Партедон на Акропољу подигнут у време Перикла

У каснијем периоду укинута је власт краља и Атињани су сваке године, из редова еупатрида, бирали деветорицу архоната, који су водили државу. Кад би им се служба окончала, бивши архонти постајали су чланови ареопага, већа названог тако јер је заседало на брду посвећеном богу рата – Аресу. Припадници демоса, међутим, били су искључени из политичког живота и захтевали су да се такво стање промени. Почетком 6. века пре н. е. законодавац Солон спровео је реформе којима је омогућено да и богатији припадници демоса могу да учествују у управљању државом, док су сиромашни-ма укинута дугови и могућност да због дуга изгубе личну слободу.

На почетку 5. века пре н. е. у Атини је, захваљујући **реформама** које је спровео законодавац Клистен, установљена **демократија**, поредак у којем власт припада већини, то јест народу (демосу). Сви пунолетни слободни Атињани мушког пола чинили су **народну скупштину** (еклесију), где су могли да изнесу свој став о било којем питању или предложе усвајање закона. Да ли ће неки предлог бити прихваћен зависило је од воље већине присутних чланова скупштине.

Средином 5. века пре н. е. демократска Атина је постала најмоћнији и најбогатији полис у читавој Хеллади. Било је то њено „златно доба”, или „Периклово доба”, названо тако по великом државнику Периклу. Он је покренуо велике грађевинске радове, ангажовао најбоље уметнике и од Атине створио културно средиште које ће постати узор и којем ће се дивити „и сви потоњи векови”, како је сам говорио.

▲ Перикле

реформа – преобликовање, спровођење промена у уређењу државе или друштва

Име полиса	СПАРТА	АТИНА
Територија	Лаконија, полуострво Пелопонез	полуострво Атика
Оснивачи	Дорци спартијати	Јонци аристократе (еупатриди)
Подела становништва	периједи хелоти	демос (народ) робови
Државно уређење	аристократско државно уређење: два краља (базилеуса) веће старца (герузија) народна скупштина (апела)	уређење се мењало: владавина краља – укинута владавина аристократије – девет архоната и ареопаг владавина већине (демократија) – народна скупштина

Аријадна – ћерка краља Миноса, помогла је Тезеју тако што га је посаветовала да понесе клупко конца, причврсти један његов крај на улазу у Лавиринт и одмотава га док не наиђе на Минотаура и обави задатак, а да затим, намотавајући клупко, пронађе излаз.

САЗНАЈ ВИШЕ

МИТ О ТЕЗЕЈУ И МИНОТАУРУ

Историчар Плутарх забележио је мит о Тезеју и Минотауру:

„Кад би младићи и девојке стигли на Крит [...] њих све је у Лавиринту убијао Минотаур, или су они, лутајући, умирали, не могавши да пронађу излаз.

Кад је дошло време да се данак плати по трећи пут, требало је да очеви доведу своје неочежане синове како би се коцком одредило ко ће ићи на Крит. [...] Тезеј [...] оцењујући [...] да треба са народом да подели њихову судбину, иступи и добровољно се пријави[...] Кад се извлачење коцком завршило, Тезеј поведе све одабране младиће и девојке. [...] Допловивши на Крит [...], он је од **Аријадне**, која се у њега заљубила, узео ону нит и, захваљујући њеним упутствима како треба да се провуче кроз завоје Лавиринта, убио Минотаура и отпловио, водећи са собом Аријадну и оне младиће и девојке.”

САЗНАЈ ВИШЕ

АНТИЧКА И САВРЕМЕНА ДЕМОКРАТИЈА

За античку атинску демократију често се каже да представља колевку модерног демократског уређења. Она се, ипак, значајно разликовала од данашњег схватања демократских односа у једном друштву. Најочигледнија разлика је у томе што данас сви пунолетни грађани имају сва политичка права, а у старој Атини су из политичког живота били искључени жене и робови.

НАУЧИЛИ СМО

Полиси су били градови-државе у античкој Грчкој. Најзначајнији су били Спарта и Атина. Спартанско становништво чинили су спартијати, периједи и хелоти. На челу државе налазила су се два краља, а важне установе су још биле герузија (веће стараца) и народна скупштина (апела). Уређење Спарте назива се аристократским. У Атини је становништво било подељено на аристократе (еупатриде), народ (демос) и робове. За разлику од Спарте, Атина је мењала уређење. У почетку је на челу државе био краљ, затим су племићи укинули краљевску власт и из својих редова бирали сваке године 9 архоната, који су водили државу, а од 5. века пре н. е. успостављена је демократија.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

Пажљиво прочитај одломак из Перикловог говора о атинском уређењу. Посебно обрати пажњу на оне делове у којима пореди Атину с једним другим значајним полисом. О којем је полису реч? Образложи одговор.

„Ми имамо државно уређење које није грађено ни по каквом калупу суседних народа; напротив, ми служимо више другима за пример него што бисмо се угледали на друге. И како државна управа није [...] у рукама малога броја људи, него у рукама већине, наша владавина зове се демократија. У приватним пословима влада за све равноправност по закону, а што се тиче јавног живота, свако се, према томе за шта је обдарен, бира у државну управу, не зато што је члан неке групе, него по својој личној заслуги. Нико се не искључује из државних звања, па ни због сиромаштва, које иначе смета угледу, ако је само способан да учини што добро за државу.

Разликујемо се даље од својих противника и у свом војничком уређењу. Град наш стоји свакоме отворен, ми не гонимо из њега странце, бојећи се да ће они ту нешто научити или видети што би требало да остане скривено. [...] А што се тиче војничког образовања, док се други већ од младости челиче напорним вежбањем, ми, ако и живимо без принуде, ипак се храбро излажемо једнаким опасностима. [...]

Наша нарочита врлина, којом се одликујемо од других, састоји се у томе што се у нас о свему што хоћемо да предузмемо са највећом смелашћу истовремено размишља с опрезношћу. Код других, напротив, непознавање опасности доноси дрске одлуке, а размишљање доводи до оклевања. [...]

Град наш у целини, да све укратко кажем, јесте за целу Грчку расадник образованости [...]. Показали смо развитак своје снаге, да нам се диве садашњост, а дивиле нам се и сви потоњи векови. [...]

Тукидид, *Историја Пелопонеској рат*

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Шта су стари Хелени подразумевали под појмом полис?
2. Наведи имена неколико најзначајнијих полиса.
3. На приказу територија грчких полиса покажи где се налазила Спарта, а где Атина.
4. Анализирај табелу са основним подацима о Спарти и Атини и уочи сличности и разлике.
5. У чему је основна разлика између аристократског и демократског државног уређења?

СТАРИ РИМ

На наредним страницама упознаћете се с историјом старог Рима, најмоћније државе у старом веку. Сазнаћете како је, према легенди, тај град основан и како је потом израстао у силу која је под својом влашћу имала највећи део тада познатог света. Имаћете прилику и да откријете како је Рим изгубио своју моћ.

Стари Римљани су током своје историје мењали државно уређење: у најстарије доба на челу државе имали су краља (753–509. г. пре н. е.), после збацивања последњег краља уведено је ново уређење – република (509–27. г. пре н. е.), а од 27. г. пре н. е. до 476. г. н. е. владали су цареви. За тих 12 векова створена је култура која, заједно с хеленском, представља темељ савремене европске цивилизације. То је разлог зашто учимо о античком Риму.

У почетку римске историје ништа није могло да наговести толики успон града. Радило се само о једном од градова-држава у средишњем делу Апенинског полуострва, у плодној долини реке Тибар у области Лацијум. Лацијум је добио име по Латинима, једном од италских племена, које је у тој области живело. У средишњем делу полуострва живела су и друга италска племена. Северно од Рима живели су Етрурци, а још северније Гали (Келти). На југу полуострва било је много грчких колонија, а у делу према јадранској обали живела су илирска племена. Присуство и утицај Етрураца и Хелена показале се као изузетно важни у развоју римске културе.

УСПОН РИМА

• легија • пунски ратови • провинције • романизација

Подсети се шта сте учили о хеленској колонизацији јужне Италије – Велике Грчке.

Присети се која је била најзначајнија феничанска колонија у Средоземљу.

РИМСКА ВОЈСКА

Још су антички историчари уочили да је пресудну улогу у томе да римска држава постане толико велика и моћна имала њена војска. Главне одлике римске војске биле су увежбаност и дисциплина. Основна војна јединица називала се **легија** и имала је око 6.000 војника – пешака и коњаника. Легионари су свакодневно усавршавали своју ратну вештину, а за сваки прекршај дисциплине били су строго кажњавани. Од наоружања, римски војници располагали су мачем, копљем и стрелама. Ради заштите носили су оклоп, штит и шлем. По завршетку службе војници **ветерани** су од државе добијали земљишне поседе од којих су могли да издржавају своје породице.

Римским војсковођама је након великих победа приређиван свечани дочек, који се називао тријумф. Победник је у кочијама које су вукли бели коњи улазио у град, праћен својим војницима. Роб који је држао ловоров венац над војсковођином главом понављао му је шапатам на уво: „Не заборави да си смртан”.

ветеран – ислужени војник (на латинском *vetus* значи стар)

▲ Реконструкција изгледа римске војне јединице

САЗНАЈ ВИШЕ

О РИМСКОЈ ВОЈСЦИ

Историчар Јосиф Флавије, који је живео у 1. веку нове ере, овако је описао римску војску:

„Није чудо што су Римљани створили велико царство захваљујући својој мудро уређеној војсци, а не срећним околностима. Римска војска није се вежбала тек онда када је предстојао рат. Војници су непрестано вежбали, и то истински и озбиљно, као да су у правој борби. Зато су у рату побеђивали. У њиховој војсци никада није било неспоразума, никада страха. Када би римска војска упадала у земљу неког непријатеља, избегавала би сваки судар док не би подигла утврђени логор. Унутрашњи простор остављали су за шаторе, а споља су подизали бедеме с кулама на подједнаком растојању. Између кула постављали су брзометна оружја и направе за бацање камена. На све четири стране логора имали су по једну капију.

Живот и кретање у логору текли су по утврђеним правилима. Посебни одреди доносили су дрва, храну и воду. Сви заједно су јели у одређено време. Трубом се оглашавало када почиње одмор, када се смењују страже и када је време за устајање. Трубом се објављивало и када је требало напустити логор. Свако је знао свој посао, па су се брзо припремали за полазак. Зидине би попалили да их непријатељ не би користио. Када би на питање гласника да ли је све спремно за бој војници одговорили: „Спремно је”, сви би ћутећи кренули по утврђеном бојном реду. Пешаци су имали оклопе, шлемове и оштро оружје (по два мача). Пробрана чета пешадије око војсковође носила је копља и округле штитове. Коњаници су носили дугачко копље и дугачак мач.”

Јосиф Флавије, *Јудејски раџ*

Уочи шта је, према аутору текста, највише допринело римским ратним успесима.

Покушај да на основу текста направиш цртеж римског војног логора.

ОСВАЈАЊЕ ИТАЛИЈЕ

Римљани су најпре загосподарили средишњим делом Апенинског полуострва. Стекли су превласт над осталим градовима у Лацијуму и с њима почетком 5. века пре н. е. склопили савез. Потом су дуго ратовали с етрурским градом Веји, који се налазио у суседству, на десној обали Тибра, али су и њега освојили на почетку 4. века пре н. е.

Следећи римски противници били су Гали, који су упадали са севера Италије. Они су у 4. веку пре н. е. освојили и разорили и сам Рим, али су се повукли пошто су им Римљани златом платили своју слободу.

Епир –
област
у западној
Грчкој

Након што су почетком 3. века пре н. е. савладали Самните, италско племе које је живело јужно од Лацијума, Римљани су се сукобили с богатом грчком колонијом Тарентом. Радило се о најмоћнијем граду Велике Грчке, који, међутим, није имао војску способну да ратује с Римљанима. Зато су у помоћ позвали искусног војсковођу – **епирског** краља Пира. Пир је у почетку успешно ратовао против Римљана, али је на крају био приморан да се врати у Грчку. Тарент је пао у римске руке, а с њим и читав југ Апенинског полуострва. Тако се средином 3. века пре н. е. под римском влашћу нашао цела данашња Италија.

САЗНАЈ ВИШЕ

КАКО ЈЕ НАСТАО ИЗРАЗ „ПИРОВА ПОБЕДА“

Жељан славе, Пир се радо одазвао на Тарентов позив. Повео је увежбану војску, која је у биткама користила и слонове. Појава ових животиња на бојном пољу изазивала је страх и панику код Римљана. У прве две битке (280. и 279. г. пре н. е.) Пир је поразио римску војску, али уз велике губитке. Забринут због тога, рекао је: „Још једна оваква победа и потпуно ћемо пропасти.“ Овако је настао израз Пирова победа, који се користи за оне победе које заправо то и нису, јер су извојеване уз велике губитке.

После оваквих победа, Пир је доживео и прави пораз (275. г. пре н. е. код Беневента у јужној Италији). У тој бици римски војници су успели да поплаше слонове у непријатељској војсци, засипајући их стрелама и камењем. Животиње су у страху изазвале пометњу међу Пировим војницима, што је Римљанима омогућило победу.

ПУНСКИ РАТОВИ

Након освајања Италије Рим се сукобио с моћном феничанском колонијом Картагином око тога ко ће од њих бити господар западног Средоземља. Картагина се налазила у северној Африци (на простору данашњег Туниса), а имала је поседе на Сицилији и на обалама Пиринејског полуострва. Богатство ове државе заснивало се на поморској трговини. То јој је омогућавало да има веома снажну флоту.

Рим и Картагина су у периоду од 264. до 146. г. пре н. е. водили три рата, који су названи **пунским ратовима**, јер су Римљани Картагињане називали Пунима. У сва три рата Рим је изашао као победник и на крају је Картагина била потпуно разорена.

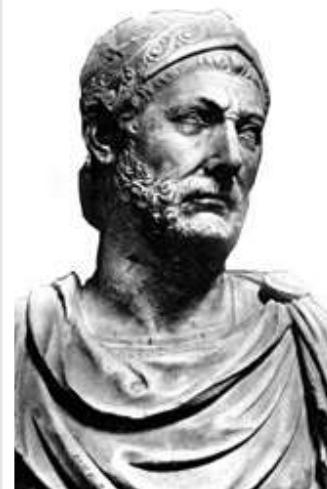

▲ Пунски ратови

Током Другог пунског рата (од 218. до 201. г. пре н. е.), међутим, изгледало је да ће Пуни однети победу, јер их је предводио чувени војсковођа Ханибал, који није знао за пораз на бојном пољу. Он је војску, у којој је било и бојних слонова, преко планинских венаца Пиринеја и Алпа, из Шпаније пребацио у северну Италију. Овим невероватним подвигом изненадио је Римљане, што је искористио поразивши их у више битака. Пробио се ка југу и 216. г. пре н. е. код града Кане, близу јадранске обале, нанео Римљанима један од најтежих пораза у њиховој историји – погинула су им оба конзула и 25.000 легионара. Извори бележе да су тада грађани Рима на улицама у паници узвикивали: „Ханибал је *и*ред врајима!“ (на латинском: Hannibal ante portas). Пуни, међутим, нису успели да угрозе сам град Рим, а римска војска је успела да се опорави. Млади војсковођа Корнелије Сципион поразио је Пуне најпре у Шпанији, а затим у северној Африци. Картагињанима није помогло ни то што се у одбрану укључио и Ханибал, који се повукао из Италије. Код града Заме 202. г. пре н. е. први пут је доживео пораз. Победник Корнелије Сципион је после ове битке добио надимак Африканац, а поражени Ханибал је након неколико година морао да заувек напусти своју земљу.

Пола века касније, у Трећем пунском рату, Римљани су коначно уништили Картагину. Након што су заузели град, наређено је да се све до темеља разруши, да се градска територија узоре, а затим је на њу бачено проклетство. Тако су хтели да се заувек обезбеде од поновног јачања овог свог великог непријатеља.

Победивши Картагину, Римљани су загосподарили западним Средоземљем. Да би под своју власт ставили читаво Средоземље, било је неопходно покорити и хеленистичке државе на истоку. Поражене су једна за другом, и Средоземно море је у 1. веку пре н. е. коначно постало „римско језеро“. Римљани су од тада Средоземно море с правом могли да називају „нашим морем“ или „унутрашњим морем“.

▲ Ханибал

РИМСКЕ ПРОВИНЦИЈЕ

Како би се организовала власт у освојеним областима ван Италије, које су називали **провинцијама**, из Рима су у њих слали намеснике. Најважнији задатак намесника био је да од становника наплате порез и да што више њих укључе у римску војску. Природна богатства провинција доприносила су економском развоју Римске државе. Намесници и остали римски чиновници често су користили службу у провинцијама као прилику да се лично обогате, па је било уобичајено да се бивши намесник у престоницу врати као изузетно богат човек. То је био случај и с великим војсковођом Јулијем Цезаром, који је, обављајући дужност у Шпанији, стекао огроман новац, који је после користио у борби за власт.

Становништво провинција је било изложено римском културном утицају и прихватало је латински језик, римски начин живота и религију. Тај процес прихватања римске културе назива се **романизација**.

▲ Приказ Средоземља под римском влашћу

НАУЧИЛИ СМО

Најважнију улогу у успону Рима имала је увежбана и дисциплинована војска. Основна јединица називала се легија и имала је око 6.000 војника.

Римљани су најпре загосподарили средишњим делом Апенинског полуострва – стекли су превласт у Лацијуму и поразили су Етрурце. Почетком III века пре н. е. савладали су италско племе Самните, а потом грчку колонију Тарент. После пада Тарента, под њиховом влашћу нашао се и читав југ Апенинског полуострва.

Затим су се сукобили с Картагином за превласт у западном Средоземљу. У периоду од 264. до 146. г. пре н. е. водила су се три рата, из којих је Рим изашао као победник. Победивши Картагину, Римљани су загосподарили западним Средоземљем. Да би под своју власт ставили читаво Средоземље, до краја I века пре н. е. покорили су и хеленистичке државе на истоку.

Од освојених области створили су провинције у којима је становништво романизовано.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

БИТКА КОД ЗАМЕ

Пажљиво прочитај одломак из текста историчара Полибија из 2. века пре н. е., у којем је описан ток битке код Заме.

„Када је на обе стране све било спремно за битку [...] Ханибал је гоничима слонова наредио да нападну непријатеља. Међутим, чим се са свих страна зачуо звук труба и рогова, животиње су се у страху окренуле на **Нумиђане** који су дошли да помогну Картагињанима. Захваљујући томе и нападу **Масинисиних** коњаника, лево картагинско крило је брзо остало без одбране. [...] Користећи гужву коју су створили слонови, **Лелије** је картагинску коњицу натерао у безглави бег, а онда је заједно са Масинисом одлучно кренуо за њима.

[...] Изједначени по броју, одлучности, храбрости и наоружању, Римљани и Картагињани дуго су водили нерешен бој и у свом честољубљу гинули на положајима све док се Масинисини и Лелијеви људи нису вратили из потере за коњаницима и, неким срећним случајем, стигли у право време. Наваливши на Ханибалове људе са леђа, већину су посекали у самом бојном реду, а од оних који су покушали да побегну спасао се само мали број, јер им је коњица била за петам на равном терену. У римској војсци погинуло је преко 1.500, а у картагинској око 20.000 бораца. Исто толико је пало у заробљеништво.”

Полибије, *Историја*

Нумиђани – становници Нумидије, државе у северној Африци; један део Нумиђана се у овој бици борио на страни Картагине, а други на страни Рима

Масиниса – краљ Нумидије, у овој бици борио се на страни Рима

Лелије – римски војсковођа, сарадник Сципиона Африканца

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Опиши опрему римског војника.
2. У оквиру одељења или групе поведите разговор о томе зашто је приликом церемоније тријумфа роб који је држао лоров венац над војсковођином главом понављао на његово уво: „Не заборави да си смртан”.
3. Покажи на сликовном приказу пунских ратова пут Ханибалове војске од Шпаније до Италије.
4. Зашто се, по твом мишљењу, Ханибалов поход сматра великим подвигом?
5. Зашто се каже да је на крају 1. века пре н. е. Средоземно море постало „римско језеро”?
6. Које су, по твом мишљењу, биле последице романизације становништва у провинцијама?